

УДК 377 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.4(69).2018.153568

РАДЯНСЬКИЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИЙ СВІТОГЛЯДИ: ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Світлана БОЙКО

orcid.org/0000-0002-4999-4603

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
відділу освітніх технологій та популяризації українознавства НДІУ

Анотація. У статті звернена увага на те, що після розпаду СРСР як геополітичного утворення та здобуття Україною незалежності у 1991 р. українознавство опинилося в ситуації вибору напрямку подальшого розвитку, у якій, воно, з одного боку, повинно побудувати сучасну, соціально ефективну та економічно розвинену державу, а з другого – реалізувати важливий соціокультурний потенціал, який формувався в минулому, і подолати конфлікт цінностей та світоглядний розкол в українському соціумі.

Наголошено, що єдиний спосіб подолати наслідки світоглядної кризи – це спробувати сформувати нові світоглядні установки, нові виховні ідеали на основі правдивих історичних джерел, які б розвінчували існуючі історичні міфи та радянський пантеон героїв і радянські цінності освіти.

Розкрито основні напрями у подоланні конфліктних ситуацій в українському суспільстві між радянським та пострадянським світоглядами в освітньому просторі незалежної України, в основі яких лежать збереження національної пам'яті, врахування помилок минулого та здійснення активних дій, спрямованих на захист своєї держави; формування нових сакральних місць історичної пам'яті, власного пантеону українських історичних постатей державного, військового і культурно-релігійного спрямування; вивчення та впровадження міжнародного, всеукраїнського та регіонального досвіду вишанування пам'яті українських героїв; перепрограмування змісту національно-патріотичного виховання з акцентом на нові виховні ідеали, цінності та світоглядні установки.

Особливу увагу зосереджено на впровадженні українознавчих засад в освіті та вихованні підростаючого покоління, які є потужним засобом для викоринення посттоталітарних підходів організації мислення та пізнання.

Ключові слова: світогляд; конфлікт цінностей; трансформація виховного ідеалу; новий пантеон українських героїв; українська національна ідея; українознавчі засади освітнього процесу.

SOVIET AND POST-SOVIET OUTLOOKS: OVERCOMING CONFLICT SITUATIONS IN THE EDUCATIONAL SPACE OF INDEPENDENT UKRAINE

Svitlana BOIKO

Candidate of Philosophical Sciences, senior research fellow of the Department
of Educational Technologies and Popularization of Ukrainian Studies of RIUS

© Бойко С.

Annotation. *The article draws attention to the fact that after the collapse of the USSR as a geopolitical entity and gaining its independence in 1991, Ukraine faced the situation of choosing the direction for its further development, in which, on the one hand, it had to build a modern, socially efficient and economically developed state, while on the other, realize the important sociocultural potential formed in the past.*

The author of the article emphasizes that the only way to cope with the outcomes of the outlook crisis is to try a new set of worldview standpoints, new educational ideals based on new credible historical sources, which would dispel the existing historical myths and help overcome the Soviet pantheon of heroes and educational values.

The article reveals main directions in overcoming the conflict situations in the Ukrainian society between the Soviet and post-Soviet worldviews in the educational space of the independent Ukraine, based on the preservation of national memory, considering the mistakes of the past, and taking active actions for the defense of the state; the formation of new sacred places of historical memory, a new indigenous pantheon of Ukrainian historical figures of state, military and cultural-religious activity; studying and implementing international, all-Ukrainian and regional experience in honoring the memory of Ukrainian heroes; reprogramming the content of national patriotic education with an emphasis on new educational ideals, new values, and ideological standpoints.

Particular attention is paid to the introduction of Ukrainian studies principles in the education and upbringing of the younger generation – a powerful way to eliminate post-totalitarian approaches toward thinking and learning.

Key words: *outlook; conflict of values; transformation of an educational ideal; new pantheon of Ukrainian heroes; Ukrainian national idea; education based on Ukrainian studies.*

Здобуття Україною незалежності докорінно вплинуло на життя українства і на всі сфери його діяльності (соціально-економічну, політико-правову, наукову, освітню, екологічну, культурну, мистецьку та ін.), зумовлюючи кардинальні зміни в системах ментальних і поведінкових стереотипів, світоглядних і ціннісних орієнтацій.

Нині, як зауважує сучасний український філософ, доцент кафедри філософії та релігієзнавства СНУ імені Лесі Українки В. Поляков, «після більш ніж 25 років української незалежності, внаслідок декомунізації нарешті знімають комуністичних вождів із постаментів. Але завалити ідолів на площах міст і сіл не складно, набагато складніше здійснити декомунізацію у свідомості людей. У зв'язку з цим слід визнати: філософській громадськості необхідно активізувати дослідження фундаментальних

філософських питань з метою очищення світоглядного простору від різноманітних ментальних симулякрів, або, згідно з Ф. Беконом, «ідолів розуму» [22, с. 110].

І наукова когорта цілеспрямовано над цим працює. Чимало наукових праць сучасних українських учених присвячено дослідженню світогляду українського суспільства в радянський і пострадянський періоди, особливостей постколоніального стану на теренах України та питань, які пов'язані з подоланням конфліктних ситуацій як зовнішнього характеру (подолання наслідків світової економічної кризи, російської анексії Криму, виникнення на сході України терористичних ДНР і ЛНР), так і потенційно небезпечних внутрішніх загроз (внутрішній розкол суспільства та його конфліктизація; зростання сепаратистських настроїв у країні; можливий

економічний колапс та дефолт; провал боротьби із корупцією; протистояння двох найбільших соціальних груп України за мовною та мовно-культурною ознаками; конфлікт цінностей; наявність подвійного громадянства в Україні та ймовірність того, що Угорщина хоче анексувати Закарпаття; форсування асиміляційних процесів, що закладають ще глибший світоглядний розкол в українському соціумі, та ін.).

Відомі історики та громадсько-політичні діячі (В. В'ятрович, Я. Грицак, П. Гай-Нижник, К. Галушко, Ю. Сиротюк) у своїх працях наголошують, що одним із шляхів подолання конфліктних ситуацій в незалежній Україні є збереження національної пам'яті, врахування помилок минулого та здійснення активних дій, спрямованих на захист своєї держави.

Про політико-культурне переформування населення південного сходу України відповідно до російських інтересів йдеться у працях М. Обушного, Я. Калакури, А. Зінченка, Т. Бойко, О. Хоменка, О. Газізової та багатьох інших вчених, які звертають увагу на те, що русифікація та залишки радянських цінностей відіграли ключову роль у втраті українських позицій на Донеччині та Луганщині [3; 30]. І. Грабовською аналізується невід'ємність усталення диктаторського режиму від неоімперської політики Кремля, яка вже набула назви «путінізм» та «рашизм» [9]; О. Соболевою досліджуються проблеми етнічних чисток та репресій з боку радянської влади щодо корінних народів (на прикладі кримських татар) та дається оцінка їх значення у способах та формах конструювання колективної пам'яті та ідентичності [25].

Соціокультурні та націєтворчі застави формування модерної української нації висвітлюють М. Ожеван, В. Гончарук, Н. Гнаевич, М. Гурик, О. Рудакевич, Р. Чигур, М. Шумка, Е. Вілсон [21; 23; 5]. Технології сучасних політичних міфів і способи маніпулювання свідомістю, мовно-культурний конфлікт в Україні досліджують у своїх роботах Е. Кассіер, В. Шейнов, Л. Шулінова, О. Курінний [15; 32; 33; 17]. Як зауважує Е. Кассіер, за допомогою світоглядних штампів у соціокультурній медійній комунікації намагаються сформувати своєрідний сучасний політичний міф з метою регулювання вчинків людей та їх самих. Таким чином, люди стають «жертвами політичних міфів, навіть не чинячи серйозного спротиву» [15, с. 122].

Мета роботи – обґрунтувати необхідність переосмислення минулого України і розкрити роль системних заходів в освітньому просторі України, спрямованих на формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей.

У педагогічній науці проблеми формування світогляду розглядалися у роботах видатних вчених і практиків (Я. Коменський, Й. Песталоцці, Й. Герbart, А. Дистервег, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, П. Блонський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Філософська педагогіка представлена іменами Г. Сковороди, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля, Й. Фіхте, В. Франкла, Р. Бернса та багатьох інших мислителів минулого і сьогодення. Загалом проблеми гуманітарних наук висвітлено в працях О. Качмар, Н. Вінцевої, К. Дубового, О. Бендюкова, М. Скиби [16; 4; 12; 24].

Поняття «світогляд» у вузькому значенні є одним із основних філософських понять, яке науковці визначають як: 1) форму самосвідомості людини та суспільства; 2) форму і спосіб сприйняття суб'єктом світу через потреби розвитку особистості; 3) систему принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціальної групи та органічно включаються у людські вчинки й норми поведінки; 4) самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносин з ним; 5) національний космопсихологос [29, с. 569].

На думку наукової спільноти, світогляд для будь-якого суспільства без винятку виступає свого роду маяком, який дає орієнтири практично для всього: як жити, діяти, реагувати на ті чи інші обставини, до чого прагнути, що вважати істинним, а що – хибним. Залежно від світогляду (радянський чи пострадянський) по-різному оцінюються й життєві реалії.

Зміна зовнішніх подій або внутрішніх переконань дуже швидко може призвести до світоглядної кризи, яка виникла у період розпаду СРСР і є наявною зараз у період неоголошеної російсько-української війни. Єдиний спосіб подолати наслідки світоглядної кризи – це спробувати сформувати нові світоглядні установки, нові виховні ідеали на основі правдивих історичних джерел, які б розвінчували існуючі історичні міфи та радянський пантеон героїв і радянські цінності освіти.

Як зазначає В. Доценко, впродовж десятиліть у Радянському Союзі в історіографії і публічному дискурсі панувала концепція «дружби народів», яка вдало приховувала радянський тип

імперіалізму та колоніалізму. Після розвалу імперії українці отримали специфічну модель радянської імперської пам'яті з забронзовілими історичними міфами та пантеоном історичних героїв і зрадників [11]. Ситуацію ускладнювала наявність вороже налаштованого сусіда, який не міг змиритися з існуванням самостійної України. Як зазначає науковець, континентальна Російсько-радянська імперія прагне реваншу. При цьому російські ідеологи вміло тиснуть на постколоніальну свідомість українських державників.

В Україні вітчизняні науковці, діячі культури і науки активно протидіють російському ідеологічному наступу. Наразі триває обговорення про створення нових сакральних місць історичної пам'яті, розпочався процес формування власного пантеону українських історичних постатей державного, військового і культурно-релігійного спрямування [31].

Нещодавно, 28 листопада 2018 року, в колонній залі Київської міської ради відбулася всеукраїнська конференція «День гідності. Вшануй», яка проводилася з метою гідного вшанування пам'яті героїв боротьби українського народу, популяризації їхніх подвигів задля консолідації суспільства, формування єдиної національної пам'яті та ідентичності.

На одній із платформ наукової конференції, модератором якої був директор Науково-дослідного інституту українознавства Б. Галайко, велися дискусії щодо вивчення та впровадження міжнародного, всеукраїнського та регіонального досвіду вшанування пам'яті українських героїв; йшлося про роль громадянського суспільства в процесі патріотичного виховання та висвітлювався досвід

впровадження інноваційних підходів у роботі з різними категоріями і віковими групами дітей та молоді (запровадження інтерактивних ігор в освітньому процесі, демонстрація відеороликів з тематики героїчних сторінок української історії та введення у практику настільних ігор на історичну тематику) [6].

Перед сучасною освітою і наукою стоять непрості завдання: визначити, які ж нові цінності та ідеали пропонувати для виховання підростаючого покоління в Україні. Необхідно аргументовано довести, чому саме ці цінності, а не інші. Яку роль у цьому процесі відіграє національна освіта і в чому полягає її цінність?

О. Норкіна звертає увагу на те, що цінність освіти необхідно розглядати з трьох позицій: як цінність державну; цінність суспільну та цінність особистісну. Перші дві цінності освіти відображають колективну, групову значущість цього культурного феномену, і в радянський період саме вони виступали в багатьох педагогічних концепціях на перший план. Проте останнім часом пріоритет віддається особистісній цінності освіти, індивідуально мотивованому, упередженому ставленню людини до її рівня та якості. Сучасна освіта прагне до реалізації гуманістично спрямованого навчання, яке формує систему життєвих цінностей – здоров'я, пізнання, впевненості у собі, ціннісного ставлення до людей, світу, що позитивно діє на інтенсивність та стійкість мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Цінність освіти полягає в тому, що вона, з одного боку, готує людину до життя у наявному суспільстві, а з другого – формує у людини здатність приймати незалежні, автентичні рішення, щоб позитивно

змінювати себе та суспільство, в якому живе [20].

М. Ткачук у статті «Ціннісний вимір змісту українського національного виховання: минуле і сучасність» наголошує, що «основою формування концепції виховної системи загальноосвітньої та вищої школи є «ядро цінностей». Цінності визначають цілі виховання, водночас сприяють визначенню системотворчих видів діяльності, впливають на характер суб'єкт-суб'єктних стосунків. Порівняльний аналіз дав змогу виявити подібність параметрів структури цінностей, яка незалежно від змісту складається з трьох компонентів: глибинні цінності (загальнолюдські та національні), ціннісні пріоритети, професійно-ціннісні орієнтації» [27].

Синтезом національних цінностей є національна ідея, яка має історичне значення саме на рівні державності. Тому головне завдання сучасного українського виховання – сприяти становленню у дітей та молоді державницького світогляду і громадянського патріотизму. У статті М. Ткачука зазначено: «Якщо ми визначаємо народ як культурно-політичну спільноту людей, то їх об'єднання, консолідація відбувається завдяки інтегрованій дії національної ідеї. Нагадаємо, що вона не вигадується теоретиками, не запозичується із чужої історії і культури. Вона – продукт досвіду власного народу, його менталітету. Тому так важливо залучити людину до її змісту. Власне проблемою філософії людиноцентризму є завдання своїм духовно-культурним впливом акцентувати увагу на особистісних цінностях. Основні з них – справедливість, свобода, гідність, Вітчизна тощо – повинні стати ядром національної ідеї» [27].

Українська національна ідея, що утверджується у свідомості народу через культуру, ідеологію, освіту тощо, виступає визначальним чинником державотворення. А. Погрібний вбачав у ній водночас і найактивніший діяльно-творчий фермент, і феномен вельми корисного стриму, адже національна ідея згуртовує, об'єднує, збирає до купи, зцементує в одне ціле націю, націлює її на спільність прагнень, мети, дій. Він вважав, що перейнятість індивіда національною ідеєю зрідні перейнятості духовним, божественним началом. А це вже і є феномен глибинно-внутрішнього стриму, що убереігає націю від розгулу скорумпованості і мафіозності, від крадійства та засилля злочинності, навіть від масово розгнужданого хуліганства.

Частина сучасних українських науковців вважає, що сьогодення українського народу і держави є значною мірою логічним наслідком неусвідомлення свого минулого. Так, О. Сухомлинська зазначає, що для відродження Української держави та для більш повного, глибокого розуміння освітньо-виховних проблем, формування світоглядних структур усього загалу та творчого їх застосування у контексті сучасних реалій необхідно повернути народу його культурно-педагогічну спадщину, об'єктивно оцінити її історико-педагогічні здобутки [26]. Нині ідея національного виховання, збагачена надбаннями століть, зберігає свою людинотворчу сутність і стала об'єктивним явищем педагогічної реальності.

Сьогодні в Україні докорінно змінюються підходи до виховання, про що йдеться у працях І. Зязюна, Г. Волинка, О. Вишневського, Ю. Руденка, Ю. Римаренка та ін. У науково-освітньому просторі України робиться акцент на

самоідентифікацію в широкому й вузькому розумінні, загальне звернення до різних вимірів далекого й близького минулого, яке постає певним камертоном пошуку стратегій майбутнього, чинником самопізнання, складником нашої ментальності [35]. Досвід минулого з його здобутками може бути несхибною підставою для подальшого прогресивного поступу.

Трансформація виховного ідеалу в умовах зміни ідеологічних орієнтирів суспільства та ціннісні орієнтації сучасної української молоді висвітлюються у дослідженнях Л. Єршової, Н. Гнасевиц, О. Максимчук, В. Мовлямбердієва, О. Головіної [13; 14; 7; 18; 8].

Л. Єршова доводить, що проблема формування виховного ідеалу в підросійській Україні XIX – початку XX ст. комплексно й системно ще не досліджувалася. Зокрема, суттєвою прогалиною в багатому арсеналі ґрунтовних вітчизняних досліджень є: фрагментарність проблеми формування виховного ідеалу; традиційна хронологічна й територіальна локальність проблематики, яка стосується здебільшого окремих регіонів України кінця XIX – початку XX ст., залишаючи поза увагою більш ранні періоди, які слід розглядати як предтечу формування філософії українського виховного ідеалу на території усїєї підросійської України; відсутність загального бачення проблемно-хронологічної динаміки змін у структурі українського виховного ідеалу; нестача історико-педагогічних матеріалів, які б дали можливість встановити логічні причинно-наслідкові зв'язки між соціально-політичними й економічними змінами на різних етапах розвитку українського суспільства й детермінованими ними трансформаціями

виховного ідеалу; недостатність розробок ефективних механізмів популяризації і впровадження кращих зразків українського виховного ідеалу в теорію і практику розбудови сучасної системи освіти в Україні [13; 14].

О. Якимчук у роботі «Філософсько-когнітивні засади розвитку національного простору освіти» серед низки аспектів дослідження виявила, що ще не розкриті належним чином особливості утвердження освітнього простору радянської України та когнітивні засади цього процесу і недостатньо досліджені шляхи переходу від філософсько-когнітивних засад колишньої «союзної» системи освіти до самобутньої національної системи освіти (вагомим питанням тут є з'ясування, що ж саме треба взяти від старої системи, а від чого слід відмовитись; необхідність подолання міфологеми «найкращої освіти», яка досі має вагу в освітньому дискурсі) тощо [34, с. 2].

Під національним простором освіти О. Якимчук пропонується розуміти систему закладів освіти та взаємодію усіх суб'єктів освітнього простору у межах національної держави щодо вироблення та реалізації єдиної стратегії розвитку освіти на єдиних когнітивних засадах. Під філософсько-когнітивними засадами розвитку освіти – комплекс світоглядно-духовних характеристик, що узагальнюють уявлення людей щодо значення освіти в житті суспільства, перспектив розвитку освіти в межах держави та визначають специфіку мислення і пізнавальної діяльності суб'єктів освіти.

На основі аналізу специфіки утвердження освітнього простору радянської України та визначенні його когнітивних засад науковцем було доведено твердження, що у радянському освітньому

просторі, у результаті його концептуального оформлення і функціонування, формували особливий характер стосунків людей та специфічну свідомість і самосвідомість. Радянська система освіти привчала учня та студента до повної довіри до інформації, що подається, і уміння ефективно працювати саме в стабільних умовах.

В основі механізмів мислення й пізнання в освітньому просторі перебувала *тоталітарна радянська ідеологія*, яка поставала детермінантою виникнення фахових знань та специфічним інструментом регулювання пізнавальних процесів в освіті.

Чіткі вертикалі та горизонталі освітнього адміністрування, єдиний тип шкіл, державне фінансування та завдання ідеологічно-політичного обслуговування створювали ситуації, коли головний об'єкт освітнього простору – учень – втрачає свою фундаментальну роль в освітньому процесі, а його життя і внутрішній світ стають лише однією з ланок складної і чітко структурованої реальності [34, с. 14].

На сучасному етапі реформування української освіти досить важливим є питання дослідження ролі посттоталітарної свідомості у вітчизняній освіті та розроблення механізмів її мінімізації. О. Якимчук зазначила, що у сучасній вітчизняній освіті досі відіграє роль когнітивна модель пострадянського гатунку, адже зміни на початку 90-х років ХХ ст. не змогли ініціювати в освіті глибинних трансформаційних процесів у когнітивній сфері, здійснити радикальну відмову від тоталітарних освітніх практик, які набули гібридного посттоталітарного характеру в процесі злиття із новими інституційними та політичними

утвореннями, а сама посттоталітарна свідомість постала відголоском централізованої адміністративної системи. За цих умов взаємини в системі «вчитель–учень» чи «викладач–студент» залишаться суб'єкт-об'єктними, монологічними тощо.

Посттоталітарному мисленню мають бути протиставлені сучасні демократичні педагогічні моделі, здатні продуктивно оновити світоглядний фундамент освіти та сприяти подальшому й остаточному викориненню посттоталітарних підходів організації мислення та пізнання із освітнього простору, що є орієнтованим на найкращі досягнення європейської цивілізації [34, с. 15].

Інакше кажучи, і модель, і продукт її використання дуже повільно реагують на нові суспільні запити, залишаючись у межах моделі пізнання лінійного індустріального ґатунку.

Останнім часом у науково-освітній сфері поступово приділяється увага питанням, що розкривають методи, якими працювала радянська влада проти тих, хто вчив молоде покоління, і чому досі бояться порушувати тему репресій та клейма «репресований», відкриваються виставки на цю тематику. Зокрема, нещодавно відкрилась виставка «Перерваний урок», присвячена репресованим освітянам, знищеним упродовж 1937–1939 рр. у в'язницях НКВС та похованих на території таємної спецділянки у Биківнянському лісі.

Завдання сучасних українських науковців і педагогів – сформуванню й обґрунтуванню змісту українського національного виховання. На сьогодні є чимало проєктів, що покликані доносити до суспільства інформацію про націєцентричні наукові, мистецькі,

соціокультурні й політичні новації та формувати культурний, інтелектуально-мистецький і освітній простір [1]. У час кардинальних трансформаційних процесів як у внутрішніх, так і зовнішньополітичних векторах руху держави такі проєкти є досить важливими й актуальними.

Зустрічі з представниками української еліти, як зауважує І. Фаріон, – це важливий шлях поширення націоналістичних ідей в інтелектуальному просторі. Яскравим прикладом системної роботи в цьому напрямку є авторський проєкт «Академічні майстер-класи: Від книги до мети», який передбачає щомісячне запрошення відомих науковців, митців, політиків із презентацією своїх книг та мистецьких проєктів і творів [28].

У подоланні конфліктних ситуацій у світоглядних питаннях в освітньому просторі незалежної України важливого значення, на нашу думку, має роль українознавчої науки загалом та українознавства як навчальної дисципліни зокрема.

Передусім варто зазначити, що такої позиції дотримується переважна більшість учених на ниві українознавства. Так, сучасний філософ, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка І. Грабовська зауважує, що «сучасне українознавство може бути використане як наукове підґрунтя для формування ідеології українського спротиву в умовах протистояння неоімперській експансії Кремля, так і для вироблення реалістичного проєкту майбутнього» [10, с. 5].

Хоча в українській пострадянській науці українознавчий дискурс, як

ззначає науковець, «був явищем новим (оскільки академічне українознавство було розгромлене та знищене в 30-х рр. XX ст., а науковці-українознавці поплалились життям за сам факт приналежності до даної галузі наукового знання), воно спирається на потужну інтелектуальну традицію кінця XIX – початку XX ст. та спадок української інтелектуальної діаспори, яка ніколи не полишала працю на ниві самопізнання. Адже українознавство відноситься до так званих «себезнавчих» наук. До таких у сучасному світі належать американські студії, канадські студії, індійські студії тощо» [10, с. 6]. Дослідження інтелектуальних напрацювань кінця XIX – початку XX ст. перетворюються на один із актуальних напрямків українознавчих та історичних студій.

Одним із напрямів діяльності науковців НДІУ є розвиток українознавства як основи формування світогляду українського народу, піднесення рівня громадянської та національної свідомості суспільства як базових засад ідеології та політики суспільного розвитку й державотворення України [2].

Український філолог Л. Мафтин, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, досліджуючи проблеми українознавства в освітній політиці України, акцентує увагу на ролі українознавства у формуванні ціннісних орієнтацій учнів сучасної загальноосвітньої школи та необхідності навчання й виховання на засадах цілісної українознавчої концепції [19].

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок про те, що одним із головних чинників

постколоніального розвитку українства є суперечність між ретроспективним та перспективним векторами суспільної свідомості. Частина українських вчених вважає, що постколоніальний статус українства зумовив переважання орієнтації суспільної свідомості українства на минуле над орієнтацією на майбутнє. Це, зокрема, виражається, з одного боку, у перебільшеній ролі в суспільстві дискурсів історичної пам'яті та традиціоналізму, а з другого – у нерозпрацьованості, невиразності раціонально обґрунтованого проекту майбутнього.

Інша частина науковців дотримується думки про те, що дослідження постколоніального стану на теренах України безпосередньо пов'язане з розробкою стратегій на майбутнє, які матимуть практичну користь у подоланні існуючої реальності з усіма проблемами становлення української держави та нації загалом. На їхню думку, щорічні аналітичні прогнози на майбутнє у сферах міжнародної та внутрішньої політики, національної безпеки та оборони, правоохоронної та судової систем, економіки та екології, науки та освіти, що досліджуються на основі загальних тенденцій розвитку різних галузей, відіграють важливу роль у переорієнтації спрямованості суспільної свідомості з минулого на майбутнє, сприяють мобілізації активних верств громадянського суспільства, консолідації національної еліти навколо раціональної програми дій та проведенню ефективних соціальних реформ.

У контексті подолання конфліктних ситуацій в Україні в постколоніальну добу, пов'язаних із протистоянням російській експансії та формуванням постколоніального світогляду, особлива роль

належить збереженню національної пам'яті, врахуванню помилок минулого та здійсненню активних дій, спрямованих на захист своєї держави. Важливим є акцентування уваги на нових сакральних місцях історичної пам'яті, формування власного пантеону українських історичних постатей державного, військового і культурно-релігійного спрямування; вивчення та впровадження міжнародного, всеукраїнського та регіонального досвіду вшанування пам'яті українських героїв; перепрограмування змісту національно-патріотичного виховання з акцентом на нові виховні ідеали, цінності та світоглядні установки.

Особливу роль у подоланні конфліктних ситуацій в Україні щодо формування пострадянської свідомості має українознавство як наука та навчальна дисципліна, які нині перетворюються на інтелектуальну гуманітарну складову процесу деколонізації та подолання постколоніального періоду Україною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко С. Відображення впливу соціокультурної сфери життя українського суспільства на сучасний науково-освітній простір. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Українознавство*. Київ, 2018. С. 56–60.
2. Бойко С. Роль українознавства у формуванні світогляду підростаючого покоління. *Українознавство*. Київ, 2015. № 2 (55). С. 174–182.
3. Бойко Т. Трансформація освітніх процесів у Донецькому краї: протистояння реальностей. *Українознавчий альманах*. Київ, 2017. Вип. 22. С. 16–21.
4. Венцева Н. О. Практична складова професійної підготовки майбутніх учителів історії в 1905–1917 рр. *Scientific Journal Virtus Issue*. № 10, December 2016 p. Published since 2014. С. 82–85. URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf>
5. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / пер. з англ. Г. Гончаренко та О. Грицяка. Київ: Вид-во «К.І.С.», 2004. С.9.
6. Всеукраїнська конференція «День гідності. Вшануй». URL: <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/2527---1--r>
7. Гнасевич Н., Кулевич В. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді в глобальному світі. *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук*. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 6–68.
8. Головіна О. І. Реалізація патріотичного виховання учнів із тимчасово окупованих територій засобами дистанційного навчання. *Scientific Journal Virtus Issue # 10, December 2016 p. Published since 2014*. С. 86–88. URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf>
9. Грабовська І. Українство перед викликами путінізму. *Українознавчий альманах*. Вип. 22. Київ: Міленіум+, 2017. С. 29–36.
10. Грабовська І. Цивілізаційний підхід у контексті сучасних викликів українству. *Мостяєв О. Цивілізації, Європа, українство: історико-типологічний підхід / Олександр Мостяєв; передм. І. Грабовської*. Київ: Міленіум, 2018. С. 5.
11. Доценко В. Вплив історичної пам'яті на подолання постколоніального синдрому сучасними українцями. *Українознавчий альманах*. Вип. 22. Київ: Міленіум+, 2017. С. 36–40.
12. Дубовий К. В., Бендюков О. Д. Напрями розвитку гуманітарної сфери в Україні в контексті соціальних процесів. *Творчий пошук молоді – курс на ефективність: збірник тез доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів, студентів (21 березня 2018 р.)*. Хмельницький, 2018. С. 436–438.
13. Єршова Л. М. Трансформація виховного ідеалу в умовах зміни ідеологічних

- орієнтирів суспільства. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки та психології*: зб. тез наук. робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 червня 2013 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. С. 58–61.
14. Єршова Л. М. Формування референтної особистості як проблема освітньої практики сучасної України. *Вісник Черкаського національного університету. Педагогічні науки*. 2015. № 6 (339). С. 119–124.
15. Кассирер Э. Технологии современных политических мифов (Из книги «Миф о государстве»). *Политико-философский ежегодник*. Вып. 4 [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв. ред. И. К. Пантин. Москва: ИФРАН, 2011. С. 112–132.
16. Качмар О. В. Філософські витоки концепції ненасильницького спілкування. *Проблеми гуманітарних наук*: зб. наук. пр. Дрогобицького державного пед. ун-ту ім. І. Франка. Серія «Філософія». 2017. Вип. 37. С. 4–15.
17. Курінний О. Мовно-культурний конфлікт України: регіональний аспект. *Українознавство*. 2007. № 4. С. 64–68.
18. Максимчук О. В., Мовлямбердієв В. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Вісник Українсько-Туркменського культурно-освітнього центру: міждисциплінарний науковий збірник*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. Вип. 1. Ч. II. С. 48–53.
19. Мафтин Л. В. Українознавчі засади оновлення навчально-виховного процесу сучасної загальноосвітньої школи України. *Scientific Journal Virtus Issue*. № 10, December 2016 p. Published since 2014. С. 103–107. URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf>
20. Норкіна О. Ф. Формування сучасного освітнього простору в Україні. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.11.125.pdf>
21. Ожеван М. А. Націєтворення як «модернізація навздогін»: суперечності між модерном, домодерном і постмодерном. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 12–21.
22. Поляков В. Чи потрібне філософії покаєння? *Філософська думка*. 2017. № 3. С. 110, 107–116.
23. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. І. Гурик, О. М. Рудакевич, Р. Ю. Чигур, М. Л. Шумка; за ред. професора О. М. Рудакевича. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 256 с.
24. Скиба М. Освіта 2018: ініціатива vs інерція. Аналітичний прогноз «2018: виклики і можливості». Київ, 2018. С. 128–141.
25. Соболева О. Трансляція елементів традиційної культури та питання ідентичності кримських татар. *Українознавство*. 2018. № 3 (68). С. 130–139.
26. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. Київ: АПН, 2003. С. 16–25.
27. Ткачук М. М. Ціннісний вимір змісту українського національного виховання: минуле і сучасність. *Вісник Українсько-Туркменського культурно-освітнього центру: міждисциплінарний науковий збірник*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. Вип. 1. Ч. II. С. 65–74.
28. Фаріон І. Д. Авторський проект доктора філології, професора Ірини Фаріон «Від книги до мети» (V–VI вип., 2015–2017 рр.). Львів: ФОП Походжай М. М., 2018. 44 с.
29. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
30. Хоменко О. Довгий тунель без світла в кінці: середня школа на теренах «народних республік» у перший рік російсько-української війни. *Українознавство*. 2016. № 2 (59). С. 8.
31. Цимбал Т. Формування українського пантеону героїв у контексті проблеми консолідації нації. *Українознавчий альманах*. Київ, 2018. Вип. 23. С. 81–87.

32. Шейнов В. П. Манипулирование сознанием. Минск: Харвест, 2010. 768 с.

33. Шулінова Л. В. Світоглядні штампи в сучасному політичному тексті. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. Вип. 33. С. 52–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2016_33_6

34. Якимчук О. І. Філософсько-когнітивні засади розвитку національного простору: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.10 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.

35. Якимчук О. Філософсько-психологічні підвалини освітнього простору тоталітарного суспільства. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Київ: Пед. преса, 2015. № 1. С. 81–86.

REFERENCES

1. BOIKO, S. (2018). Reflecting the Impact of Sociocultural Sphere of Life of the Ukrainian Society on the Contemporary Scientific and Educational Space. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya Ukrainoznavstvo* (Taras Shevchenko Kyiv National University. Ukrainian Studies Series). Kyiv, pp. 56–60. [in Ukr.]

2. BOIKO, S. (2015). The Role of Ukrainian Studies in Forming the Outlook of the Young Generation. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2 (55). Kyiv, pp. 174–182. [in Ukr.]

3. BOIKO, T. (2017). Transformation of Educational Processes in Donetsk Area: Contradiction of the Realities. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 22. Kyiv, pp. 16–21. [in Ukr.]

4. VIENTSEVA, N. (Dec. 2016). The Practical Component in the Preparation of Future History Teachers in 1905–1917. *Virtus Scientific Journal*, [online] (10), pp. 82–85. Available at: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf> [in Ukr.]

5. VILSON, E. (2004). *Ukrainians: An Unexpected Nation*. Kyiv: K.I.S., p. 9. [in Ukr.]

6. *The All-Ukrainian Conference "Honoring the Day of Dignity"*. [online] Available at: [\[ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/2527---l-r\]\(http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/2527---l-r\) \[in Ukr.\]](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

7. HNASEVYCH, N. (2015). Value Orientation of the Modern Ukrainian Youth in the Global World. In: T. HONCHARUK, ed., *Svitohliadni ta sotsiokulturni zasady fromuvannia modernoi ukrainskoi natsii: shchorichnyk naukovykh prats* (Worldview and Sociocultural Foundation of Shaping Modern Ukrainian Nation. A Yearly Collection of Scientific Works). Ternopil: Ternopil National Economic University Press, pp. 6–68. [in Ukr.]

8. HOLOVINA, O. (Dec. 2016). Implementing Patriotic Education of School Students in the Temporarily Occupied Territories by means of E-Learning. *Virtus Scientific Journal*, [online] pp. 86–88. Available at: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf> [in Ukr.]

9. HRABOVSKA, I. (2017). Ukrainians and the Challenges of Putin's Regime. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 22, pp. 29–36. [in Ukr.]

10. HRABOVSKA, I. (2018). Civilization Approach in the Context of Modern Challenges to Ukrainians. In: O. MOSTIAYEV. *Civilizations, Europe, Ukrainians: A Historical and Typological Approach*. Kyiv: Milenium, p. 5. [in Ukr.]

11. DOTSENKO, V. (2017). The Influence of Historical Memory on the Overcoming of the Postcolonial Syndrome by Modern Ukrainians. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 22. Kyiv: Milenium+, pp. 36–40. [in Ukr.]

12. DUBOVYI, K., BENDIUKOV, O. (2018). Ukrainian Humanitarian Sphere in the Context of Social Processes: Directions of the Development. In: *Tvorchyi poshuk molodi – kurs na efektyvnist: zbirnyk tez dopovidei IX Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii molodykh uchenykh, aspirantiv, studentiv, 21 bereznia 2018 r.* (Creative Search of the Youth as a Course for Effectiveness: Collected Abstracts of the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, Postgraduate Students, and Students. March 2018). Khmelnytskyi, pp. 436–438. [in Ukr.]

13. YERSHOVA, L. (2013). Transformation of the Education Model in Terms of Changing Ideological Vectors of the Society. In: *Teoretychni ta praktychni aspekty rozvytku pedahohiky ta psykholohii: zbirnyk tez naukovykh robot uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 14–15 chervnia 2013 r.* (Pedagogy and Psychology: Theoretical and Practical Aspects of Development. Collected Abstracts of Scientific Works of the International Scientific and Practical Conference Participants. June 2013). Lviv: Lvivska pedahohichna spilnota, pp. 58–61. [in Ukr.]
14. YERSHOVA, L. (2015). Forming Referent Personality as a Problem of Educational Practice in Modern Ukraine. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky* (Bulletin of Cherkasy National University. Pedagogical Sciences), Vol. 6 (339), pp. 119–124. [in Ukr.]
15. KASSIRER, E. (2011). Technologies of Modern Political Myths (from the book “A Myth about the State”). In: I. PANTIN, ed., *Politiko-filosofskiy yezhegodnik* (Political and Philosophical Yearbook), Vol. 4. [Text]. Moscow: Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, pp. 112–132. [in Rus.]
16. KACHMAR, O. (2017). Philosophical Origins of the Non-Violent Communication Concept. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. pr. Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya “Filosofiiia”* (Problems of the Humanities: Collected Scientific Works of Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko. Philosophy Series), Vol. 37, pp. 4–15. [in Ukr.]
17. KURINNYI, O. (2007). The Linguistic-Cultural Conflict in Ukraine: The Regional Aspect. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4, pp. 64–68. [in Ukr.]
18. MAKSYMCHUK, O., MOVLIAMBERDIIEV, V. (2017). Spirituality and Value Orientation of University Students in the Transformational Society of Ukraine. *Visnyk Ukrainsko-turkmenskoho kulturno-osvitnoho tsentru: mizhdystsyplinarnyi naukovyi zbirnyk* (Bulletin of the Ukrainian-Turkmen Cultural and Educational Center: Interdisciplinary Collection of Scientific Works), Vol. 1, Pt. 2. Uman: Vizavi, pp. 48–53. [in Ukr.]
19. MAFTIN, L. (Dec. 2016). Ukrainian Studies Grounds for Renovating the Educational Process of the Modern Ukrainian Secondary School. *Virtus Scientific Journal*, [online] (10), pp. 103–107. Available at: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal10.pdf> [in Ukr.]
20. NORKINA, O. *Shaping Modern Educational Space in Ukraine*. [online] Available at: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.11.125.pdf> [in Ukr.]
21. OZHEVAN, M. (2013). Nation-Building as a “Tardy Modernization”: Contradictions between the Modern, Pre-Modern, and Post-Modern. *Stratehichni priorityety* (Strategic Priorities), (2), pp. 12–21. [in Ukr.]
22. POLIAKOV, V. (2017). Does Philosophy Need Repentance? *Filosofska dumka* (Philosophical Thought), (3), p. 110, pp. 107–116. [in Ukr.]
23. RUDAKEYVYCH, O., ed., et al. (2015). *Worldview and Sociocultural Grounds for Shaping Modern Ukrainian Nations: A Monograph*. Ternopil: Ternopil National Economic University Press, 256 p. [in Ukr.]
24. SKYBA, M. (2018). *Education in 2018: Initiative vs. Inertia. The Analytical Report “2018: Challenges and Opportunities”*. Kyiv, pp. 128–141. [in Ukr.]
25. SOBOLIEVA, O. (2018). Transmission of Traditional Cultural Elements and Case Study of Crimean Tatar Identity Problems. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 3 (68), pp. 130–139. [in Ukr.]
26. SUKHOMLYNSKA, O. (2003). Conceptual Grounds for the Development of Historical and Pedagogical Science in Ukraine. *The Historical and Pedagogical Process: New Approaches towards Common Problems*. Kyiv: A.P.N., pp. 16–25. [in Ukr.]
27. TKACHUK, M. (2017). Value Dimension of the Ukrainian National Education: Past and Present. *Visnyk Ukrainsko-turkmenskoho kulturno-osvitnoho tsentru: mizhdystsyplinarnyi*

- naukovi zbirnyk* (Bulletin of the Ukrainian-Turkmen Cultural and Educational Center: Interdisciplinary Collection of Scientific Works), Vol. 1, Pt. 2. Uman: Vizavi, pp. 65–74. [in Ukr.]
28. FARION, I. (2018). *The Original Project of the Doctor of Philology, professor Iryna Farion "From the Book to the Goal"*, (Vol. 5–6, 2015–2017). Lviv: M. M. Pokhodzhai, 44 p.
29. *Philosophical Encyclopedic Dictionary: An Encyclopedia*. (2002). Kyiv: H. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine; Abrys, 742 p. [in Ukr.]
30. KHOMENKO, O. (2016). The Long Tunnel with No Light in the End: Secondary School in "People's Republics" during the First Year of the Russian-Ukrainian War. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2 (59), p. 8. [in Ukr.]
31. TSYMBAL, T. (2018). Shaping the Ukrainian Pantheon of Heroes in the Context of the National Consolidation Problem. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 23. Kyiv, pp. 81–87. [in Ukr.]
32. SHEINOV, V. (2010). *Manipulating the Consciousness*. Minsk: Kharvest, 768 p. [in Ukr.]
33. SHULINOVA, L. (2016). Worldview Clichés in the Modern Political Text. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka* (Topical Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice). [online] Vol. 33, pp. 52–60. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2016_33_6 [in Ukr.]
34. YAKYMCHUK, O. (2015). *Philosophical and Cognitive Grounds for the Development of the National Space*. [Abstract of thesis for the Candidate of Sciences degree in Philosophy. Specialty 09.00.10: Philosophy of Education]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University Press, 20 p. [in Ukr.]
35. YAKYMCHUK, O. (2015). Philosophical and Psychological Foundation of the Educational Process of the Totalitarian Society. *Vyshcha osvita Ukrainy: Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys* (Higher Education in Ukraine: A Theoretical Scientific and Methodological Journal), (1). Kyiv: Ped. pressa, pp. 81–86. [in Ukr.]

Сучасна освіта прагне до реалізації гуманістично спрямованого навчання, яке формує систему життєвих цінностей – здоров'я, пізнання, впевненості у собі, ціннісного ставлення до людей, світу, що позитивно діє на інтенсивність та стійкість мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Цінність освіти полягає в тому, що вона, з одного боку, готує людину до життя у наявному суспільстві, а з другого – формує у людини здатність приймати незалежні, автентичні рішення, щоб позитивно змінювати себе та суспільство, в якому живе.